

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Венцислав Людмилов Петров, преподавател в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури съгласно Заповед № ЛС-180 от 09.09.2022 г. на Ректора на Бургаски свободен университет

Относно: конкурс за заемане на академична длъжност „доцент“ в Бургаски свободен университет, професионално направление 3.6. Право /Гражданско и семейно право/.

Уважаеми г-н Председател на Научното жури.

Уважаеми членове на Научното жури,

Определен съм със Заповед № ЛС-180 от 09.09.2022 г. на Ректора на Бургаски свободен университет за член на Научното жури в конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 3.6. Право /семейно и наследствено право/. Конкурсът е обявен в ДВ бр.55 от 15.06.2022 г. Представям в срок рецензията си. В законоустановения срок документи за участие е подал един кандидат - Анна Свободенова Чолакова, главен асистент в БСУ.

Данни за кандидата

Анна Свободенова Чолакова е завършила Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност „Право“ през 1994 г. През 2002 г. е завършила специализация по „Въведение в английското право и в правото на ЕС“ в Институт за продължаващо обучение на Университета в Кембридж, Великобритания. През 2015 г. придобива образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.6. Право (Гражданско и семейно право) в Правно-исторически факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“, гр. Благоевград. Дисертационният й труд на тема „Припознаване на дете по българското семейно право“ е издаден като монография през 2017 г. Анна Чолакова е щатен преподавател в Центъра за юридически науки в Бургаския свободен университет от 2001 г., като последователно заема академичните длъжности асистент, старши асистент и главен асистент. Води лекционни курсове (в някои случаи – пълен лекционен курс, в други случаи – част от

такъв курс) и семинарни занятия по почти всички дисциплини, посветени на различните дялове на гражданското право – по Семейно и наследствено право, по Вещно право, по Гражданско право-обща част. Преподавала е и по други дисциплини – Осигурително право (като хоноруван асистент в периода 1996-2001 г.) и Природозащитно право. Освен да преподава в рамките на аудиторната си заетост, д-р Чолакова дълги години участва и в извънкласна работа със студентите – тя взема дейно участие в организацията и провеждането на ежегодното Междууниверситетско състезание по гражданско и търговско право в БСУ, участие в което вземат отбори от почти всички юридически факултети в страната и което за 10 години се е превърнало в авторитетна академична проява. Всичко това свидетелства за богатия преподавателски опит на кандидата. Освен него, д-р Чолакова има и практически юридически стаж – в периода 1996-2000 г. тя е работила като юрисконсулт в Областна управа – гр. Бургас. От горното е видно, че единственият кандидат в конкурса има професионален опит, напълно съответстващ на високата академична длъжност, към която се стреми.

Данни за процедурата

Представените документи удостоверяват, че кандидатът отговаря на минималните национални изисквания по чл. 2 ЗРАСРБ и ППЗРАСРБ. Налице са всички изисквания, установени в чл. 53 и 54 ЗРАСРБ, както и в чл. 56 и 57 от Правилника за развитието на академичния състав в Бургаския свободен университет. Представени са изискуемите от нормативната уредба документи. Няма данни за нарушения в процедурата.

Хабилитационен труд

Кандидатът е представил като хабилитационен труд следната монография – Чолакова, А. Наследствената трансмисия. София: Нова звезда, 2022. Трудът обхваща 186 страници (175 страници текст, 3 страници съдържание и 5 страници библиография). В библиографията са посочени 66 заглавия (монографии, студии и статии), от които 50 на български език и 16 на чужди езици (13 на руски, 2 на македонски и 1 на испански). Направени са 394 бележки под линия.

Темата на труда е и винаги ще бъде актуална, предвид спецификата на регулираните от наследственото право отношения. Тя не е била обект на самостоятелно монографично изследване в българската правна книжнина.

Трудът е структуриран в увод, четири глави и заключение. Всяка глава е разделена на параграфи, а всеки параграф – на точки. Структурата е удачно подбрана и позволява извършването на цялостен анализ на всички аспекти на разглеждания

проблем – общата характеристика на явлението; фактически състав; субекти, към които преминава правото на наследяване; правни последици.

В увода на работата е обоснована актуалността на проблема, посочени са използваните научни методи, обяснена е структурата на изследването и са поставени неговите задачи.

Първата глава на изследването е озаглавена „Историческо и сравнителноправно изследване на наследствената трансмисия“. В първия ѝ раздел е анализирано възникването на наследствената трансмисия в римското право, както и причините, обусловили това възникване. Дадено е научно обяснение защо архаичното римско право все още не познава разглежданото явление. Авторката борави не само с изразените в доктрината виждания, но и с текстовете на Дигестите, което следва да се определи като единствено правилният подход при проучване на даден проблем в римското право. Те привежда аргументи в полза на правилното според мен разбиране, че в класическия период наследствената трансмисия се прилага от претора, но получава нормативно закрепване едва в следкласическото право. Разгледано е подробно и развитието на правната уредба на трансмисията в България, като е направен извод за устойчивостта и приемствеността в тази уредба. Внимание заслужава направения тук и на други места в книгата анализ на влиянието, което измененията в ЗН от 1992 г. оказват върху разглежданото явление. В същата глава се намира и раздел, посветен на сравнителноправния анализ на наследствената трансмисия. Направен е обзор на повечето от основните европейски граждански законодателства – френското, германското, австрийското, руското; разгледано е и законодателството на Северна Македония. Разгледани са и промените в тези законодателства досежно наследствената трансмисия, като напр. измененията във Френския граждански кодекс от 2007 г.

Втората глава на труда носи названието „Обща характеристика и предпоставки за наследствена трансмисия“. В първия раздел на тази глава е разгледана правната същност на наследствената трансмисия. Аргументирано е, че: до приемането на прякото наследство не са налице предпоставки за наследствена трансмисия; че при приемане на прякото наследство трансмисията се осъществява автоматично; че отказът от наследството на далечния наследодател не представлява частично приемане на наследството на трансмитента. Във втория раздел е изложен фактическият състав, при проявлението на който се придобива правото на наследяване посредством наследствена трансмисия. В последния раздел на Трета глава е проведена съпоставка на наследствената трансмисия със сходни правни фигури – правото на заместване, обикновената (наследствена) субституция, призоваването на следващ наследствен ред при наследяването по закон.

Трета глава е посветена на субектите, към които преминава правото на наследяване по наследствена трансмисия. Изяснено е на какви белези следва да отговаря едно лице, за да придобие качеството трансмисар. Правилно и обосновано авторът приема, че това могат да бъдат лица, включени в кръга наследници на трансмитента или посочени от него в универсално завещателно разпореждане; които притежават способност да наследят; призовани са към наследяване на трансмитента; приели са неговото наследство (д-р Чолакова разглежда тези предпоставки в ред, точно обратен на хронологическия). Следва да бъде споделено изразеното от нея виждане, че по трансмисия могат да наследят както наследници по закон на трансмитента, така и наследниците му по завещание. Тя правилно приема и че не е възможно заветникът на трансмитента да стане наследник по трансмисия на първия наследодател.

Последната, четвърта, глава на монографичното изследване логично е посветена на правните последици на наследствената трансмисия. Разгледани са диаметрално противоположните последици при упражняването на всяка една от двете опции, притежавана от трансмитера по отношение на по-далечното наследство – да го приеме или да го откаже, както и последиците при безрезултатното изтичане на дадения на трансмисаря срок по чл. 51 ЗН. Изследвана е и хипотезата, в която трансмисарят почине преди да е упражнил преминалото към него по трансмисия право на наследяване.

В заключението на хабилитационния труд са обобщени и изложени накратко основните теоретични постановки, на базата на които е проведено изследването и които са съставни части на предлаганата от авторката концепция за наследствената трансмисия. Добро впечатление прави систематизирането на предложенията *de lege ferenda*, направени в различните части на труда.

Други публикации, представени от кандидата

Освен хабилитационния си труд, авторката е представила за участие в конкурса и още една монография, която е издадена на базата на защитената от нея през 2015 г. докторска дисертация. Независимо, че тази монография носи 75 т. по един от показателите за настоящия конкурс, по същество тя не следва да бъде рецензирана тук, доколкото е била предмет на рецензиране в процедурата за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Д-р Чолакова е представила и девет научни статии. Някои от тях - Наследствената трансмисия в Римското частно право – генезис и развитие. Юридически сборник, том XXVII, 2020 г., с. 240-250; Правна характеристика на правото на наследяване. – в: Сборник научни изследвания в чест на 80-годишнината на

проф. д.ю.н. Цанка Цанкова. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски, 2022, с. 285-297 – са по темата на хабилитационния труд; направените в тях изводи са инкорпорирани в него и няма да бъдат обект на самостоятелен анализ.

Статията „Конвенцията на ООН за правата на детето и действащата нормативна уредба на припознаването в семейния кодекс на РБ“, изнесена като доклад на Международна научна конференция на БСУ през юни 2015 и публикувана в нарочен сборник, не следва да бъде рецензирана в настоящата процедура. Макар и издадена след защитата на докторската дисертация, тя е по темата ѝ.

Представената статия Чолакова, А. Ще бъде ли суспендирано действието на избрания имуществено-брачен режим при последващо поставяне на някой от съпрузите под запрещение./ В подкрепа на отрицателния отговор. – в: Брак и отношения между съпрузите. Дискусионник по семейно право. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022, с. 94-107, не следва да бъде рецензирана в настоящата процедура. Цитираното издание не е включено в Националния референтен списък. Въпреки това може да се отбележи, че в нея се застъпва правилно становище, което е добре аргументирано.

В статията „Чолакова, А. Българското семейно право през последните 25 години – развитие и перспективи. – в: Юбилейна научна конференция на БСУ, 2016, е направен обзор на развитието на нормативната уредба на отрасъла през последния четвърт век. Анализирани са и някои фактически отношения, които все още нямат нормативна уредба или имат само партикуларна такава: фактическото съпружеско съжителство, сурогатното майчинство, законната раздяла. Авторката застъпва тезата, че тези очаквания поражда редица въпроси от правно и морално естество, които следва да бъдат критично и многостранно обсъдени и анализирани преди да се пристъпи към законодателни реформи.

В статията Чолакова, А. Законът за устройство на черноморското крайбрежие – гаранция за устойчиво развитие на региона. – в: Сборник от Научна конференция на БСУ, 2018, е направен общ анализ на посочения закон и на практиката по неговото прилагане, въз основа на които е достигнато до извода, че в него се съдържат множество „еластични“ понятия, които дават възможност на компетентните административни органи да прилагат нормите по своя преценка. Подкрепен е изводът, че географските дадености обуславят необходимостта от засилено международно сътрудничество между заинтересованите държави в областта на правната регулация на въпросите, касаещи Черно море.

В статията „За правото на наследяване при заместване поради недостойнство“, публикувана в Сборник от Международна научна конференция в памет на доц. д-р

Кристиан Таков. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, е разгледан въпросът кога възниква правото на наследяване в полза на заместващия в хипотезата на заместване поради недостойнство. Достигнато е до извода, че правото на наследяване на недостойния отпада в момента на откриване на наследството, съответно то се поражда за заместващия в същия момент.

В статията „Придобиване на вакантно наследство от държавата и общините по чл.11 ЗН“, публикувана в Юридически сборник, том XXVI. Бургас: БСУ, 2019, с. 433-438, са анализирани проблемите, които поражда разпоредбата на чл.11 ЗН, разпределящо *ex lege* вакантното наследство между държавата и общината. Анализирани са редица слабости и пропуски на действащата уредба. Направен е изводът, че едно от възможните разрешения би било да се посочи като единствен правоприемник на вакантно наследство държавата. Изложени са аргументи, че такова разрешение, независимо че се връща към уредбата преди 1999 г., в по-пълна степен би удовлетворило интересите на кредиторите на наследството, както ще послужи по-ефективно за нуждите на международното частно право.

В статията Чолакова, А. Сурогатното майчинство – някои етични и етико-правни въпроси. – *Studia iuris*, 2020, No 2 са разгледани моралните и правни измерения на дискусияния въпрос за нормативното уреждане на сурогатното майчинство. Посочени са редица аргументи от етико-правно естество, които е препоръчително да се вземат под внимание в дискусията относно правната регламентация на обществените отношения, свързани със заместващото /сурогатно/ майчинство. Поставен е въпросът за необходимостта да се изследва дали при заместващото майчинство може да се приеме еднозначно, че е зачетен „най-добрия интерес“ на детето. Достигнато е до извода за необходимостта от съобразяване с разпоредбите на глава втора от Закона за нормативните актове, съгласно които следва да се прогнозира въздействието на нормативните актове като по този начин се ограничават бързи и необмислени промени в нормативната уредба.

Научни приноси

Хабилитационният труд представлява първият опит за цялостно изследване на важен институт на наследственото право, каквато е наследствената трансмисия, което само по себе си може да бъде окачествено като принос. При това, както бе посочено, поради умело подбраната структура, в трудът са разгледани всички аспекти на разглежданото явление.

Приносен характер има проучването на причините, довели до възникване на наследствената трансмисия в римското право, и на обществените условия,

детерминирали неговото изменение във времето. Следва да бъде подкрепена тезата, че архаичното римско право не познава наследствената трансмисия, както и че появата на това явление следва да се разглежда в корелативна връзка с момента, в който наследството вече не се придобива автоматично при смъртта на наследодателя.

Като принос следва да бъде отличен и добрият и критичен анализ на богатата руска литература по въпроса – както стара, така и съвсем актуална. Едно качествено научно изследване в областта на правото трябва да се опира и на добро познаване на основните европейски законодателства и на доктрината в съответната държава, която да бъде проследена в хода на нейното развитие чак до наши дни. По-долу, при критичните бележки, е обърнато внимание, че в рецензирания труд това не е направено по отношение на другите основни европейски законодателства и теория.

Приносен характер има и разграничението между наследствена трансмисия (която според авторът представлява преминаване на правото на наследяване и което настъпва при приемане на прякото наследство) и наследяване по наследствена трансмисия (което ще настъпи едва след като трансмисарят приеме по-далечното наследство).

Може да се приеме, че приносен характер има изложената и аргументирана теза, че правото на запазна част и правото по чл. 12, ал. 1 ЗН не могат да бъдат наследявани по трансмисия поради същността им на субективни права *intuitu personae*. Независимо от несъгласието на автора на настоящата рецензия с тези възгледи, тяхното коректно обосноваване следва да се окачестви като принос в българската цивилистика.

Приносна е и тезата, че към разпоредбата на чл.57 ЗН следва да се добави нова алинея, която да пояснява, че когато заветник е починал преди да е упражнил правото си да приеме или да откаже завета, неговите наследници могат да придобият това право по трансмисия, ако приемат наследството на заветника. Това предложение *de lege ferenda* е следствие от правилната авторова теза, че наследствена трансмисия може да се приложи и при наследяването по завещание, както и при придобиването чрез завет.

Приносен характер има и предложението *de lege ferenda* да се създаде нова алинея в чл.51 ЗН, която да предвижда предоставянето на нов специален срок за трансмисарите за приемане наследството на първия починал, след надлежното им уведомяване от компетентния съд.

Като научен принос следва да се окачестви и аргументираното виждане, че за трансмисарите да бъде създадено специално правило, според което срокът за приемане по опис на наследството по трансмисия да започва да тече след откриване наследството на трансмитента.

Заслужава подкрепа и авторската теза, че в случаите на безвестно отсъствие на трансмитент, в ЗЛС следва да се предвиди възможност за временен въвод във владение на неговите наследници – трансмисарите - в имотите на първия наследодател – по аналогия с правилото за временен въвод в наследството на отсъстващия по чл. 10 ЗЛС.

Критични бележки и препоръки

Към работата могат да бъдат отправени и редица критики и препоръки, изложени по-долу. Те са направени единствено с цел да подпомогнат кандидата при бъдещата изследователска работа и не омаловажават достигнатите в изследването научни изводи.

Освен българска литература, д-р Чолакова е използвала и чуждестранна такава, но само на руски, македонски и едно заглавие на испански. Както е известно, българското гражданско право, в това число и наследственото, е реципирано основно от френското и италианското законодателство. Немалко неща са заимствани и от германското право (вкл., но не само, разделянето на дяловете според пандектната система). От тази гледна точка удачно е при един научен анализ да се направи преглед на становищата по разглеждания въпрос в тези държави. Наистина, кандидатката подробно е проучила и анализирала съответните законодателства, но един обзор на становищата на доктрината в посочените държави несъмнено би бил полезен.

Както бе споменато по-горе, авторката детайлно е анализирала уредбата на наследствената трансмисия в повечето основни европейски законодателства. Може да се препоръча обаче изследването и на италианското законодателство, защото, както е добре известно, българското наследствено право е реципирано в немалка степен от италианското – Законът за наследството от 1890 г. е силно повлиян от *Codice civile* от 1865 г., а действащият Закон за наследството – от *Codice civile* от 1942 г. (обстоятелство, съзнателно премълчавано в периода от приемането на закона до 1989 г., но ясно видимо при съпоставка на текстовете).

Авторката е направила обзор и коректно е цитирала почти цялата относима литература на български език. В хабилитационния си труд обаче е пропуснала една статия, която е свързана с темата ѝ – Петров, Васил. Правото на наследяване – няколко дискуссионни аспекта. – Съвременно право, 2014, No 3 (която авторката е цитирала в една от представените в конкурса статии). Изложените там аргументи биха могли да бъдат използвани в дискусията, в която д-р Чолакова също навлиза, по въпроса дали наследствена трансмисия може да се приложи при наследяване по завещание.

Не може да бъде споделен направеният на с. 37 извод, че правилото на пар. 541 от Австрийския граждански кодекс, по силата на което низходящите на недостоен

наследник се призовават вместо него и в случаите, когато недостойният е преживял наследодателя, представлява пример за наследствена трансмисия, каквато нашият закон не допуска. Напротив, в цитираната хипотеза е налице право на заместване, каквото урежда и чл. 10 ЗН.

Не може да бъде подкрепен и изводът на с. 38, че Австрийският граждански кодекс урежда правото на наследяване като вещно право. Вероятно става въпрос за техническа грешка и е следвало да бъде написано „имуществено“ право.

При очертаване на нормативните граници на института на наследствената трансмисия на с. 76 може да бъде добавена и разпоредбата на чл. 10а ЗН, при която също са налице предпоставки за прилагане на чл. 57 ЗН, както самата авторка сочи на друго място.

Съвсем не е безспорно виждането, прието на с. 96 като безалтернативно, че когато едно лице бъде призовано към наследяване и по закон, и по наследяване, правото на наследяване може да бъде упражнено само еднократно – на едно от двете основания. Има немалко аргументи, почерпени от систематическо и от сравнителноправно тълкуване, изложени в доктрината в полза на противното становище. Един анализ за възможността за наследствена трансмисия при евентуално споделяне на другото становище би обогатил работата.

Заключение

Въз основа на всичко гореизложено гласувам положително за присъждането на академичната длъжност „доцент“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. „Право“ (Гражданско и семейно право)” на гл. ас. д-р Анна Свободенова Чолакова.

19.10.2022 г.

Гр. София

Рецензент:.....

(доц. д-р Венцислав Л. Петров)